

Qarabağ meşələri də soyqırımına məruz qalıb

Meşələr Qarabağın ümumi ərazisinin 36 faizini təşkil edir. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarından başlayaraq Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etməsi həmin ərazilərdə bir çox bitki növlərinin məhvə səbəb olub. Minlərlə hektar meşə sahəsi məhv edilib.

2012–2016-cı illərdə Qarabağda meşələrin qırılması faktı Ermənistan-dakı göstəricidən 2,3 dəfə yüksək olub. 2014–2018-ci illərdə bölgədə 404 min 800 kubmetr meşə qırılıb. Həmin dövrdə bu göstərici Ermənistanda 175 min 300 kubmetr təşkil edib. Təkcə 2017-ci ildə Qarabağda 102 min 488 kubmetr meşə doğranıb. Beləliklə, işğal altında olan ərazilərdəki 260 min hektar yaşıl örtüyün 54 min hektarı 30 illik işğal dövründə yer üzündən silinib. Bu müddət ərzində qiymətli ağac növləri – qoz, palıd, Eldar şamı, xurma və xüsusi mühafizə altında olan digər ağaclar oduncaq tədarükü üçün qırılıb, mebel, çəllək və tufəng qundağı istehsalı üçün Ermənistanı aparılıb.

Ekoloji tarazlığa divan tutulub

Azərbaycanın heyvan və bitki aləmi zənginliyi ilə seçilir. Meşələrimizdə 460 növdən çox yabani ağac və kol növlərindən 95 ağac (Azərbaycanda 107 növ), 290 kol və 19 yarımkol növü Qarabağ və ona bitişik ərazilərdə yayılıb. Onlardan 70-i endemikdir, yəni dünyanın başqa heç bir yerində təbii mühitdə bitmir. Nadir ağacların çoxu isə işğal dövründə kəsilib.

Qarabağ meşələrinin qırılması isə geniş əraziləri əhatə edib. Təkcə Tərtər rayonu ərazisində mədənlərin istismarı ilə əlaqədar yüzlərlə hektarlıq ərazidə meşələr məhv olunub. “Dəmirli” dağ-mədən kompleksinin tikintisi zamanı 82 hektara yaxın meşə örtüyü sıradan çıxarılıb. Nəticədə, ətraf mühitə böyük ziyan dəyib, çaylar və yeraltı sular ağır metallarla çirklənib. Uzun illər bu ərazidə yanğınlar təşkil edilib, su hövzələri kimyəvi çirklənməyə məruz qalıb. “Qızılqalaq” və “Hey-



valı” yataqlarının istismarı zamanı da eyni vəziyyət müşahidə edilib. Sərsəng su anbarından kanalların çəkilişi zamanı ətraf ərazilərdə ağaclar kəsilib. Tərtərdən Ağdərəyə gedən yolun kənarındakı ağaclar da qırılıb, yanacaq kimi istifadə edilib.

İşğal dövründə Ağdam rayonunun da təbii sərvətləri talan edilib. Rayonun meşələrində 85 ədəd Şərq çınarı növünə məxsus qədim ağaclar təbiət abidələri kimi qeydə alınmışdı. Bunlardan 71-i Boyəhmədli kəndində idi, hündürlüyü 25 metr, yaşı isə 400–440 il təşkil edirdi. İşğal dövründə yaşlı Şərq çınarı növündən olan ağaclar doğranaq Ermənistanı aparılıb.

Rayon ərazisində ümumi sahəsi 732 hektar təşkil edən qiymətli püstə meşəsi var idi. Nadir nəbatat obyektinə həmin ağacların yaşı 370–400 il təşkil edirdi. Ağdam rayonunun Yusifcanlı yaşayış məntəqəsinin cənubunda, Novruzlu kəndinin şimal-şərqində meşə, yaşıllıq və bağ sahələrinin demək olar ki adı qalıb. Meşələr qırılaraq Ermənistan silahlı qüvvələrinə məxsus hərbi texnikanın vasitəsilə daşınıb. Ağdam şəhərində isə yaşı 150–250 il olan 6, Şelli, Seyidli, Sarıhacılı, Əliəğa kəndləri ərazisində yaşı 100–250 il olan 8, Böyük Bəhmənli kəndi ətrafında yaşı 400 il olan 7 ədəd Şərq çınarı məhv edilib.

Rayonun işğal altında olmuş Novruzlu, Yusifcanlı, Mərzili, Baş Qərvənd, Kəngərli, Çelik, Qaradağlı–Kəngərli, Göytəpə, Gülçülük kəndlərində və Uzun-dərə, Yedixırman, Şahbulaq dağ massivlərində erməni hərbiçiləri, ümumilikdə, 17 min 457 hektar otlaq sahəsini yandırılıb. Bu zaman “Qırmızı kitab”a və Beynəlxalq Təbiət Mühafizə İttifaqının “Qırmızı siyahısı”na düşmüş müxtəlif sayda turac, qırqovul və gürzə məhv olub.

Xocavənd rayonunun ərazisində də meşələr qırılıb. Bu barədə ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov bildirib ki, işğal dövründəki adıçəkilən rayonun meşə fondunun ümumi sahəsi 22 min 428 hektar təşkil edib və bunun 20 min 403 hektarı meşə ilə örtülü olub.

Xocavənd ərazisində təbiət abidəsi statuslu 12 qədim ağac (7 Şərq çınarı, 5 azatağacı) və xüsusi qiymətli azatağacı meşə sahəsi olub. Peyk təsvirlərinə əsasən işğal dövründə 3 min 537 hektardan artıq meşə sahəsi məhv edilib.

Eyni vəziyyət Füzuli rayonunda da müşayiət olunub. Burada işğal dövründəki meşə fondunun ümumi sahəsi 124 hektar təşkil edirdi və bunun 108 hektarı meşə ilə örtülü idi. İşğal dövründə 57 hektar meşə sahəsinin məhv edildiyi müəyyən olunub. Vaxtilə rayon ərazisində təbiət abidəsi statusuna malik 11 ədəd

Şərq çınarı olub və bu ağacların hamısı işğal dövründə məhv edilib. Ermənilər yaşı 100 illərlə ölçülən bu ağacları kəsməklə yanaşı, onların kötüklerini də yandırılıb.

Qədim tarixə malik Topxana meşəsi də ciddi dəyişikliyə uğrayıb. İşğaldan öncə meşə palıd, fıstıq, çınar, qarağac və s. kimi bitkilərlə zəngin idi. Onlardan yalnız mebel sənayesində deyil, həm də yanacaq kimi istifadə olunub. Bu məqsədlə Haça Yal adlanan meşə sahəsindən ermənilər 1500-2000-ə yaxın palıd ağacını qıraraq Xankəndiyə aparıb, mebel istehsalında istifadə ediblər. Xəlifəli, Qaybalı və Daşaltı kəndlərinin ərazilərində olan meşələr və ağaclar qırılaraq odun kimi istifadə edilib. Şuşa şəhərinin özündə də müxtəlif növ iri diametrlə ağaclar kəsilib.

Bundan başqa, ermənilər Azərbaycan rayonlarının ərazisində işğal dövrü ərzində mütəmadi olaraq qəsdən yanğınlar törədib. Bu da torpaq və meşə massivlərinin yanaraq kül olmasına gətirib çıxarıb. Bu proses hələ 2000-ci illərin əvvəllərində beynəlxalq təşkilatlarda narahatlıq doğurmuşdu. Qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində, ümumilikdə, 110 min hektardan çox ərazi yanmış və məhv olmuşdur. Yanğın zamanı torpağın münbit yuxarı təbəqələri, ot və kollarla birlikdə bütün canlı orqanizmlər də həlak olmuşdu.

Göründüyü kimi, Ermənistan Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qeyri-qanuni fəaliyyətini, o cümlədən meşələrin qırılması, yanğınların törədilməsi və ətraf mühitə ziyan vuran digər əməllərini davam etdiriblər.

Meşələrə yenidən nəfəs gəlib

Qarabağ 44 günlük müharibə zamanı işğaldan azad edildikdən sonra ermənilərin qeyri-qanuni əməllərinə də son qoyuldu. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli sahəsində də böyük işlər görülməyə başlandı. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlamlığı, ekoloji tarazlığın bərpası və s. məsələlər xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə meşəsalma tədbirlərini nəzərdə tutan “2022–2026-cı illər üzrə Meşə Fondunun Bərpası Proqramı” hazırlandı. Proqram çərçivəsində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının ərazisində 30 min hektara yaxın meşə fondu sahəsində meşəbərpa tədbirlərinin icrası nəzərdə tutuldu.

Bu barədə ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev “Mina təhlükəsi ilə mübarizə – partlayıcı sursatların ekosistemə təsiri” mövzusunda keçirilən ictimai dinləmədə deyib: “İşğal dövründə 54 min hektardan artıq meşə sahəsi məhv edilib. Meşələrin bərpası ilə bağlı proqram hazırlanıb və meşəbərpa işlərinin sürətlə aparılması üçün imkanlarımız var. Əlbəttə ki, bu proses minatəmizləmə planı ilə uzlaşdırılmalıdır”.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdəki meşələr yenidən bərpa olunur. Ümumilikdə, 160 hektar sahədə 124 mindən çox ağac tingi ekilib, 3 min kiloqram palıd və Şərq çınarı toxumu səpilib. 2023-cü ilin sonunadək 100 hektardan çox ərazidə meşə-bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub. Salınmış yaşıllıqların suvarılması məqsədilə damcılı suvarma sistemi quraşdırılıb. Görülən işlər Qarabağ meşələrinə yeni nəfəs gəldiyini göstərir.

Pünhan ƏFƏNDİYEV
XQ